

—— знамениті українці ——

Інститут української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

Протоієрей Юрій Мицик
Митрополит Дмитрій (Рудюк)

**Київські
митрополити
XVII—XVIII ст.**

Харків
«Фоліо»
2018

ВСТУП

Вітчизняні літописи, починаючи з «Повісті временних літ» святого Нестора Печерського, традиційно значну увагу приділяли історії Церкви і зокрема її предстоятелям. Пізніше стали складати списки київських митрополитів, які нерідко супроводжувалися стислими біографічними довідками, а з XIX ст. почали писати книги про деяких з митрополитів. Жовтневий переворот, здавалося, поставив жирну крапку на дослідженнях такого роду. Особливо сильно більшовицькі репресії вдарили по Українській Автокефальній Православній Церкві, яка була заборонена, а її духовенство майже повністю знищене. Дослідження історії Церкви в Україні фактично припинилося, воно було можливим лише в еміграції. Але перебудова та Українське національне відродження кінця 80 — початку 90-рр. XX ст. принесли довгоочікувані переміни, тому в Україні почало з'являтися дедалі більше цінних досліджень цієї проблематики. Значний інтерес громадськості викликають і постаті київських православних митрополитів, зокрема і святі, і педагоги, і вчені, і талановиті адміністратори. Ураховуючи це, ми написали цю книгу. Не обійшлося без труднощів: про деяких митрополитів (наприклад, св. Петро Могила) збереглося досить багато джерел, написані книги про нього, зокрема нами, а про більшість з них відомо й написано дуже мало. В одних випадках доводилося значно

скорочувати виклад, в інших же — охоплювати всі відомі факти, щоб скласти хоча б короткий нарис.

Слід зазначити, що та Церква, яка існувала в українських і білоруських землях під владою Речі Посполитої, окреслена нами терміном: Українсько-Білоруська Православна Церква (УБПЦ). Що стосується Церкви, яка існувала в Московському царстві — Російській імперії, то вона окреслена нами сучасним визначенням: Російська Православна Церква (РПЦ). Ураховуючи те, що 2015 р. є роком ювілейним: 400 років тому була заснована братська школа у Києві, від якої почалася Києво-Могилянська Академія (*далі — КМА*), ми приділили увагу цьому видатному центру науки і культури. Також зазначимо, що датували події ми за старим стилем, а в деяких випадках паралельно датували (за обома стилями).

СВ. ІОВ БОРЕЦЬКИЙ

Після Берестейської церковної унії 1596 р., коли більшість православних єпископів на чолі з київським митрополитом Михайлом Рогозою перейшла в католицизм, православні українці і білоруси опинилися перед серйозним викликом: піти за своїми владиками або боротися за повернення колишнього статусу УПЦ, долаючи тяжкі перепони, наражаючись на репресії, навіть втрату життя. Більшість православних лишилася вірними вірі батьків. А першим митрополитом відродженої православної ієрархії став Іов Борецький.

Святитель Іов (в миру Іван Матвійович Борецький) походив з родини українського шляхтича с. Бірча Руського воєводства на Галичині (нині містечко Бірча на Перемищині, Польща). Рік і дату його народження важко встановити. Також нічого невідомо про дитинство майбутнього святителя. Свого часу митрополит Іов згадував про «убогую отчизну нашу в Борчу... церков і монастир св. Онуфрія». Напевно батьки дали Іванові непогану початкову освіту, а вже потім направили навчатися далі: спочатку до Львівської братської школи, а відтак і до Острозької академії. Тут Іван Борецький мав змогу познайомитися з плеядою вчених-богословів. Деякі дослідники вважають, що Іван Борецький міг навчатися в Ягелонському університеті у Кракові коштом князя Костянтина

Острозького, але жодних достовірних відомостей про здобуття такої освіти майбутнім святителем ми не маємо.

У добу палкої полеміки довкола унії, на запрошення львівського братства, майбутній митрополит стає дидакалом (учителем) грецької та латинської мов львівської братської школи, можливо й богослов'я. З цією школою пов'язано майже двадцять років життя святителя. Невдовзі він став її ректором, і слава про цього викладача жила і у XVIII ст.

1605 року Іван Борецький залишає Львів. У цей період він бере шлюб з Никифорією Федорівною Чехович. У цьому шлюбі народилося як мінімум троє дітей (двоє синів (старший — Стефан) і дочка Євпраксія). Незабаром Іван Борецький став священником і переселився до Києва в нелегкі для УБПЦ часи. Під тиском влади Речі Посполитої храми один по одному переходять до рук прибічників Берестейської церковної «злуки» з Римом. Іван Борецький оселяється у Києві на Подолі (в районі сучасної Спаської вулиці) і у 1610—1615 рр. служить у Воскресенській церкві. Тут, біля храму, він мешкає разом з дружиною у власному будинку. Борецький — один із засновників Київського братства та Київської братської школи (1615). Маючи за плечима великий досвід викладацької та адміністративної роботи, о. Іван Борецький стає ректором цієї школи (1615—1618), викладає грецьку й латинську мови, імовірно і філософію, значну увагу приділяє музиці й співам, богослов'ю, а при Воскресенському храмі, у своєму будинку, започатковує парафіяльну школу, де не лише навчає, але й утримує своїм коштом обдарованих учнів.

На той час центр духовного та національного життя переміщується до Києва. 1618 р. усе Військо Запорозьке на чолі з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним увійшло до Київського Богоявленського православного братства, заснованого трьома роками раніше (1615). Фундаторкою школи при православному братстві стає вдова мозирського маршалка Стефана Лозки — Галшка (Єлизавета) Гулевичівна, яка жертвує ділянку землі на Подолі

під будівництво школи, де згодом постане славетна Києво-Могилянська академія.

Наприкінці 1617 — початку 1618 років отець Іван переконає свою дружину Никифорію спільно з ним прийняти чернецтво. Приблизно 1619 року, після проходження послуху, ієрей Іван Борецький приймає постриг у Свято-Михайлівському Золотоверхому монастирі з ім'ям Іова. Невдовзі стає його ігуменом. Його колишня дружина, згідно з переказами, стає ігуменею Іоано-Богословського монастиря, що знаходився в межах Михайлівської гори, поруч із Золотоверхою обителлю. Про діяльність ігумена Іова Борецького як настоятеля Золотоверхого монастиря відомо зовсім небагато. Будучи членом вченої богословської групи, створеної Єлисеєм Плетенецьким, він виправляв «Анфологон» (вибрану Святкову Мінею на весь рік), який було надруковано 1619 року. Цю богослужбову книгу ігумен Іов перекладав з грецької церковнослов'янською мовою. Він же видав документ, у якому йшлося про ремонт бічних вівтарів Золотоверхого собору та заготовлення матеріалів для побудови дзвіниці.

Ігумен Іов Борецький був безкінечно доброю і чуйною людиною, простою і доступною, сердечно відгукувався на страждання багатьох людей. За такі чесноти його порівнювали зі святим Іоаном Милостивим. Його ім'я було широко відомим серед простого люду Києва і околиць, що зрештою стало однією з причин обрання його на третьому році ігуменства Київським митрополитом.

З проголошенням унії на Берестейському соборі 1596 р. та визнанням її на польському сеймі 1597 р., православне духовенство, було поставлене в Речі Посполитій поза законом. Щороку на початку XVII ст., правовий стан православних погіршувався, хоча вони рішуче обстоювали свої права і привілеї на сеймах. Невдовзі після проголошення Берестейської унії померли двоє православних єпископи: львівський — Гедеон Балабан (1607) та перемиський — Михайло Копистенський (1610), а Єремія Тисаровський,

якого вдалося ствердити на львівській кафедрі, залишився єдиним і не міг, згідно з церковними канонами, висвячувати нових єпископів. (Для такого висвячення (хіротонії, рукоположення) потрібна участь 2—3 єпископів). Вибори нових православних ієрархів стали неможливими. «Подавець церковних хлібів» — польський король — не дозволяв цього робити. Але спротив православних не припинявся, відбулося лише перегрупування сил: очолили опір православні братства, а згодом — і козацтво, яке більше ототожнювало свою боротьбу із захистом прав переслідуваної Православної Церкви.

У лютому 1620 р. до Путивля прибув Єрусалимський патріарх Феофан, який, залишивши межі Московської держави, попрямував до колиски Давньої Русі — Києва. На своєму шляху він зупинився в Прилуках, де його радо зустрів гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний з безліччю козаків, у супроводі яких патріарх безперешкодно прибув до самого Києва 22 березня, таким чином зруйнувавши плани польської влади, яка хотіла якнайшвидше спровадити патріарха за межі Речі Посполитої. Він зупинився у паломницькому будинку київського братства при монастирі на Подолі. Козаки поставили навколо цього місця сторожу і, за висловом літописця, «аки пчолы матку свою, тако святійшого отця і пастиря вівці словеснії від вовків ворожих стережаху». Разом з Єрусалимським патріархом до Києва прибули ще двоє архієреїв: Софійський митрополит Неофіт та Страгонський єпископ Авраамій. Їх супроводжували екзархи двох інших східних патріархів архімандрит Арсеній з грамотою від Константинопольського патріарха Тимофія та протосинкел ієромонах Йосиф з грамотою від Олександрійського патріарха Кирила Лукаріса. Приїзд патріарха Феофана викликав неабиякий інтерес та щиросерду радість православного люду. З усіх куточків України до Києва почали прибувати представники православних братств, епархій. Певна річ, церковно-урядуюча діяльність патріарха у Києві в цей час не могла мати відкритого характеру, вона вершилась всупереч

ЗМІСТ

Вступ	3
Св. Іов Борецький	5
Св. Петро Могила	18
Сильвестр Косов (Косів)	28
Діонісій Балабан	35
Йосиф Нелюбович-Тукальський	42
Гедеон Святополк-Четвертинський	49
Варлаам Ясинський	55
Йоасаф Кроковський	64
Варлаам Ванатович (у схімі Василій)	71
Рафаїл Заборовський	79
Тимофій Щербацький	88
Арсеній Могилянський	94
Гавриїл Кременецький	101
Самуїл Миславський	105
Ієрофей Малицький	110
Гавриїл Банулеску-Бодоні	113